

Jeszcze raz o lokalizacji FAL Liebau, filii obozu Gross-Rosen w dzisiejszej Lubawce

W jednym z ubiegłorocznych numerów pisma „Na Szlaku” opisywałem lokalizację FAL Liebau, czyli filii niemieckiego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, która w czasie drugiej wojny światowej funkcjonowała na terenie dzisiejszej Lubawki. Stwierdziłem wówczas, że obóz ten umiejscowiony był przy ul. Mickiewicza i składał się z dwóch części: w jednej znajdowały się istniejące do dziś budynki murowane, a w drugiej drewniane baraki, po których współcześnie nie ma już żadnego śladu¹.

Jednakże w zbiorach Muzeum Gross-Rosen w Wałbrzychu znajduje się dokument, który wskazuje na inną lokalizację obozu. Jest to sporządzona w 1984 roku notatka z rozmowy z pracownikiem Urzędu Miasta i Gminy oraz kierownikiem magazynów Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej i Miejskiej. Treść dokumentu brzmi następująco:

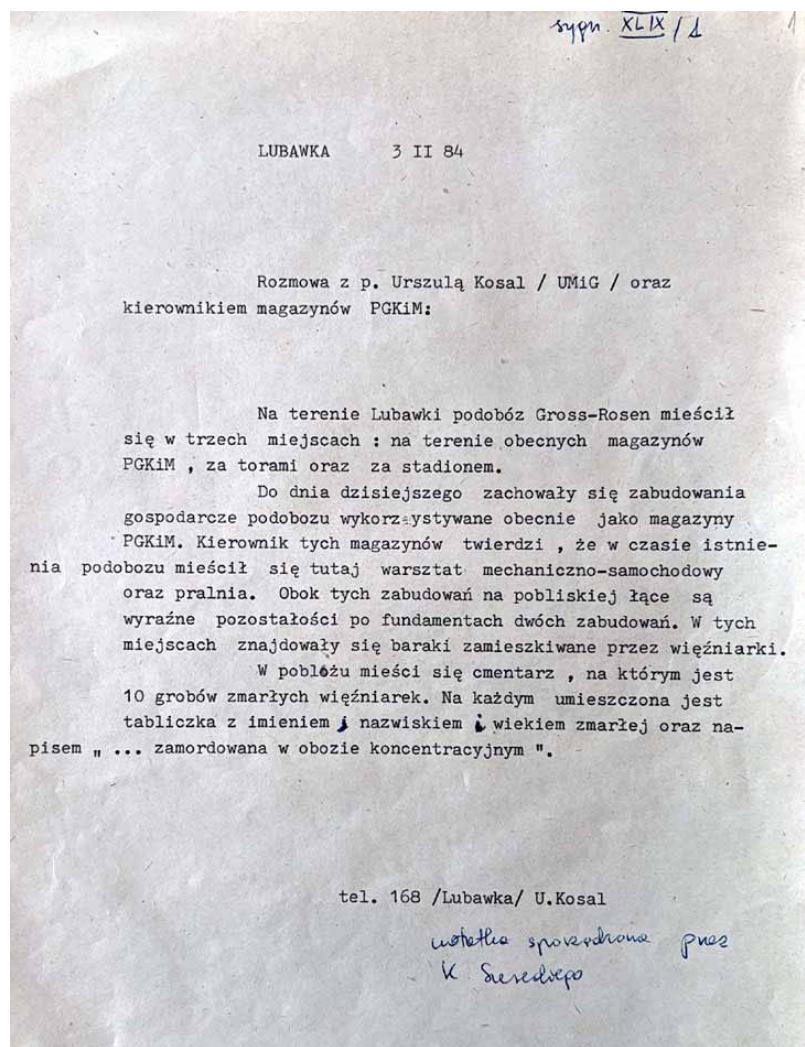
Na terenie Lubawki podobóz Gross-Rosen mieścił się w trzech miejscach: na terenie obecnych magazynów PGKiM, za torami oraz za stadionem.

Do dnia dzisiejszego zachowały się zabudowania gospodarcze podobozu wykorzystywane obecnie jako magazyny PGKiM. Kierownik tych magazynów twierdzi, że w czasie istnienia podobozu mieścił się tutaj warsztat mechaniczno-samochodowy oraz pralnia. Obok tych zabudowań na pobliskiej łące są wyraźne pozostałości po fundamentach dwóch zabudowań. W tych miejscach znajdowały się baraki zamieszkiwane przez więźniarki. W pobliżu mieści się cmentarz, na którym jest 10 grobów zmarłych więźniarek. Na każdym umieszczona jest tabliczka z imieniem, nazwiskiem i wiekiem zmarłej oraz napisem „... zamordowana w obozie koncentracyjnym”.

W pobliżu mieści się cmentarz, na którym jest 10 grobów zmarłych więźniarek. Na każdym umieszczona jest tabliczka z imieniem, nazwiskiem i wiekiem zmarłej oraz napisem „... zamordowana w obozie koncentracyjnym”².

Relacja ta stoi w sprzeczności z przedstawionymi przeze mnie ustaleniami. Warto więc szczegółowo przeanalizować zawarte w niej informacje.

Pismo z 1984 roku zobaczyłem po raz pierwszy w 2022 roku. Eran Mor, syn jednej z więźniarek FAL Liebau, natknął się na nie w muzeum i zapytał mnie o możliwość ustalenia wspomnianych tu lokalizacji³. Skontaktowałem się więc wówczas z Henrykiem Kmiecikiem, mieszkańcem Lubawki interesującym się historią miasta. Okazało się, że miał on pewną wiedzę na ten temat, gdyż niegdyś pracował w PGKiM razem z człowiekiem, który podczas wojny został wywieziony do niemieckiego podówczas Liebau na roboty przymusowe. Henryk Kmiecik wielokrotnie dyskutował z nim o czasach wojennych, a jego rozmówca faktycznie wspomniał o trzech obozach na terenie miasta: za stadionem sportowym (czyli przy dzisiejszej ul. Mickiewicza), za torami (czyli za linią kolejową koło dawnej strzelniczy) oraz w pobliżu cmentarza, w zabudowaniach dawnych magazynów PGKiM.

Relacja dotycząca trzech lokalizacji podobozu Gross-Rosen w Lubawce.

Źródło: Muzeum Gross-Rosen w Wałbrzychu

Tablica na mogile zbiorowej więźniarek z FAL Liebau.

Wszystkie współczesne zdjęcia:
Marian Gabrowski

Dodatkowo znane mi są także relacje innych mieszkańców Lubawki, którzy potwierdzają, że po wojnie znajdowały się w tych miejscowościach budynki przypisywane obozom z lat wojny. Zastanawia jednak fakt, że więźniarki FAL Liebau w swoich zeznaniach stwierdzają, że były zakwaterowane jedynie przy dzisiejszej ul. Mickiewicza.

Spróbujmy więc wyjaśnić powyższe rozbieżności. W przywołanej wcześniej notatce na temat obozu przy magazynach PGKiM stwierdzono: *W pobliżu mieści się cmentarz, na którym jest 10 grobów zmarłych więźniarek. Na każdym umieszczona jest tabliczka z imieniem, nazwiskiem i wiekiem zmarłej oraz napisem „... zamordowana w obozie koncentracyjnym”.*

Prawdę jest, że więźniarki z obozu koncentracyjnego FAL Liebau pochowane zostały na lubawskim cmentarzu w pojedynczych grobach, co opisywałem już w piśmie „Na Szlaku”⁴. Jednak w czasie gdy powstawała cytowana notatka, groby więźniarek od dawna były przekształcone w zbiorową mogilę z jedną tablicą memoriałową. Wyryto na niej siedem nazwisk kobiet oraz napis „Zamordowane przez zbroń hitlerowskich”.

Nowe nagrobki na mogiłach Polaków zmarłych w lubawskich obozach

Tabliczka z grobu wojennego
w Lubawce.
Zdjęcie: IPN, sygn. Wr 8/21

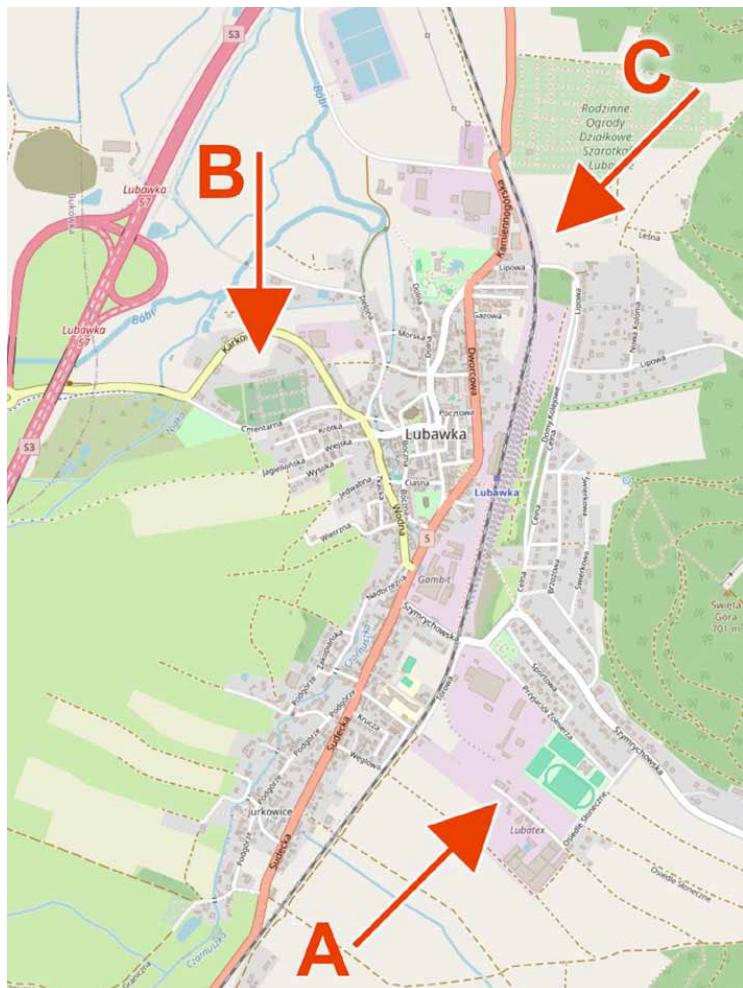
Natomiast w notatce wspomina się o dziesięciu grobach zmarłych więźniarek, na których umieszczone były tabliczki z imieniem, nazwiskiem i wiekiem zmarłej oraz napisem „zamordowana w obozie koncentracyjnym”. Tak więc najprawdopodobniej mowa tu o innych grobach wojennych: jedenastu mogiłach znajdujących się zaledwie kilkadziesiąt metrów od zbiorowego grobu więźniarek z FAL Liebau. W 2022 roku wiekowe już pomniki na tych grobach zostały zastąpione nowymi, wykonanymi z granitu. Obok nich umieszczono kamienny blok z inskrypcją: „Miejsce spoczynku cywilnych ofiar wojny – robotników przymusowych zmarłych podczas II wojny światowej w obozach pracy w Lubawce”. Należy zauważyć, że pochowano tu zarówno kobiety, jak i mężczyzn.

Współcześnie nie ujrzymy tu już wspomnianych w notatce tabliczek, jednak znane mi archiwalne zdjęcie pokazuje ich treść: nazwisko, imię, wiek oraz napis „zginęła w obozie z rąk faszystów”.

Natrafiłem też na informację, że we wspomnianych jedenastu mogiłach „pochowano robotników zmarłych w miejscowym obozie pracy przymusowej. Prawdopodobnie byli to warszawiacy wywiezieni ze stolicy po powstaniu warszawskim i umieszczeni w obozie pracy”⁵.

Znane są akty zgonu przynajmniej trzech z pochowanych tu osób. Z dokumentów tych wynika, że byli to mieszkańcy miejsc określanych nazwami „Lager 1” i „Lager 7”, przy czym jedna z nich zmarła w „Baracke Lager 7”⁶, czyli „obozie barakowym numer 7”. Przed dwoma nazwiskami dodano też, że byli to robotnicy, trzecią opisano jako pracownicę fabryki. Świadczy to o tym, że w czasie wojny na terenie miasta znajdująły się kolejne obozy, jednak współcześnie brak jakichkolwiek przesłanek, aby uznać, że były one częścią sieci podobozów KL Gross-Rosen. Filia tego obozu koncentracyjnego znajdowała się jedynie przy dzisiejszej ul. Mickiewicza.

Zaskakujący pozostaje fakt, że przy istnieniu licznych relacji dotyczących FAL Liebau, wiedza o dwóch pozostałych obozach pracy przymusowej jest skrajnie szczegółowa i nie sposób natrafić na choćby jedną relację przetrzymywanych tam Polaków.

Lokalizacje obozów wspomnianych w artykule:

- A – filia Gross-Rosen,**
- B – obóz koło cmentarza,**
- C – obóz za torami**

Marian Gabrowski

Przypisy

- 1 M. Gabrowski, *W poszukiwaniu lokalizacji baraków FAL Liebau, filii obozu Gross-Rosen w dzisiejszej Lubawce, [w:] „Na Szlaku”*, nr 7/2025. s. 16-19.
- 2 Archiwum Muzeum Gross-Rosen, sygn. 9252-48-DP.
- 3 Korespondencja e-mail z dnia 5 czerwca 2022 roku.
- 4 M. Gabrowski, *Lubawski nagrobek więźniarek FAL Liebau, filii obozu Gross-Rosen, [w:] „Na Szlaku”*, nr 8/2025, s. 17-20.
- 5 *Przewodnik po upamiętnionych miejscowościach walk i męczeństwa lat wojny 1939-1945*, Warszawa 1988.
- 6 Archiwum Muzeum Gross-Rosen, sygn. 9252-48-DP.